

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

**LOKALIZÁCIÓ:
GLOBÁLIS ALTERNATÍVA?**

Készítette: Petrás Ede, I. évf.
Kurzus: Kutatói szeminárium
Kurzusvezető: Dr. Kozma Tamás

D E B R E C E N

2005

TARTALOM

Bevezetés.....	3
I. A történelem vége?.....	4
I. 1. A globális hatalmi rendszer.....	5
I. 2. Kockázatok.....	7
I. 3. A kultúra önvédelme.....	10
II. A lokalitás története.....	12
II. 1. A lokalitás a nyugati civilizációban.....	13
II. 2. A nemzetállam támadása és a hagyományalkotás.....	14
II. 3. A civil társadalom.....	15
III. A történelem folytatódik?.....	17
III. 1. A lokalizáció globális folyamata.....	17
III. 2. Lokális identitás.....	20
III. 3. Alternatív globalizáció.....	22
Szakirodalom.....	25

BEVEZETÉS

Az elmúlt két évtized hazai társadalomkutatásában egyre hangsúlyosabb szerepet kap a helyi társadalom, a lokális identitás, a helyi közösségi fejlődés problematikája. E növekvő érdeklődés a téma aktualitását tükrözi – a település és a helyi közösségek hazai újjászületése szervesen illeszkedik az egész világon megfigyelhető lokalizációs folyamathoz.

Globális jelenségről lévén szó, nem vizsgálhatjuk érvényesen a hazai helyi társadalmak működését anélkül, hogy ne értelmeznénk a lokalizáció világméretű folyamatát annak társadalmi keretében, a globális világrendszerben. A lokalizáció nem csupán a globális rendszer folyománya, nem is pusztán lázadás a globalizáció ellen. A lokalitás már pusztán létevel, a fennmaradásáért folytatott küzdelmével visszahat a globális rendszerre és módosítja azt. Egyfajta alternatív globalizáció látszik megvalósulni azáltal, hogy különböző csoportok a világ különböző pontjain saját helyi érdekeikért munkálkodnak, valamennyire a globalizációs folyamat ellenében, ugyanakkor élve a globalizáció nyújtotta szabadsággal, technikai és kulturális lehetőségekkel.

Jelen tanulmány fő célja, hogy a párhuzamosan zajló globalizációs és lokalizációs folyamat elemzésével értelmezési keretet nyújtson a szerző további kutatásához, amely a hazai kisvárosi helyi társadalmak működését, az egyének és intézmények ebben való szerepét vizsgálja.

A tanulmány a jelenkori világállapot kialakulását és társadalmi jelenségeit értelmező szakirodalom eredményeit szintetizálva sajátos gondolatmenettel vázolja fel a helyi társadalmak életének történelmi és politikai hátterét. Nem törekszik a globalizációval és lokalizációval foglalkozó teljes szakirodalom mértékadó áttekintésére, hiszen e jelenségek értelmezése csupán a hazai kisvárosi vizsgálatok hátterül szolgál.

Gondolatmenetünkben először felvázoljuk a globális társadalmi környezet lényeges vonásait, ezután megvizsgáljuk a lokalitást mint az emberi társadalom természetes jelenségét ill. mint a nyugati civilizáció meghatározó alkotóelemét. Végül elemezzük a globalizáció által kiváltott világméretű lokalizációs folyamatot és ennek visszahatását a globális rendszerre.

I. A TÖRTÉNELEM VÉGE?

A Szovjetunió összeomlásával új fejezet kezdődött el az emberiség történetében. A hidegháború lezárulása után az angolszász országok kultúrája az egész világon domináns, terjeszkedő helyzetbe került. Egyesek szerint ez a világ végleges egységesüléséhez, a korábbi konfliktusok, háborúk végéhez, az örök világbéke kialakulásához vezet. Ebben az értelemben ír Fukuyama a történelem végéről, ami természetesen nem a teljes mozdulatlanságot, hanem a történelemmel sokszor azonosított politika- és diplomáciatörténet megszűnését, a kulturálisan és politikailag egységes világ kialakulását jelenti. (Fukuyama 1994)

Az egységesülő világ kultúrája jórészt a XX. század második felében az angolszász országokban kialakult kulturális minta, amely napjainkban az egész világon elterjedőben van. E kulturális mintában és a mögötte álló technikai fejlődésben gyökerezik a globalizáció néhány fő ismérve: lecsökkennek a korábban áthidalhatatlan földrajzi távolságok, felgyorsul az élet és felületesebbé válnak az emberi kapcsolatok. Az egyén korábban sohasem látott, bizonyos értelemben korlátlan szabadsággal rendelkezik. Kialakulóban van egyfajta világlakói identitás, miszerint az emberek egy része valamilyen mértékben a világot tekinti hazájának. A világ-identitást erősíti a nemzetállamok szintje fölött álló szervezetek (pl. multinacionális cégek), problémák (pl. drogkereskedelem), események (pl. labdarúgó világbajnokság), közösségek (pl. popkultúra) és struktúrák (pl. bankok) elterjedése. (Szabó 2004:45) Az emberek egy részének felszabadulásával és világpolgárrá válásával egyidejűleg ugyanakkor az egész világon az életforma egységesülésének, tömegesedésnek és szabványosodásnak lehetünk tanúi. A mind homogénabbá váló tömegek egyre erősebb függőségbe kerülnek az új életformában nélkülözhetetlen tárgyaktól és technikai háttértől. Radikálisan megváltoznak az emberi időfelhasználás mintái, a fejlett országokban kialakulnak az ún. nonstop-társadalmak. (Bocsi 2005)

A globalizáció további vonása, hogy lehetővé teszi az emberek, népek és kultúrák együttműködését. Ezáltal hatalmas erő és tudás halmozódik fel, amely elméletileg a világ legfélreesebb pontján is hozzáférhető bárki számára. Mumford metaforájával élve adottak tehát az építőkövei egy globális emberi világnak, amelyben minden ember jobb minőségű életet élhet. (Mumford 1985:523) A globalizálódó világ sem mentes azonban – ismét csak Mumford metaforájával élve – a piramisépítés jelenségétől: A néha már fölös mennyiségben előállított javak jelentős részét az emberi szükségletek helyett gyorsan avuló fogyasztási

javak előállítására és eltékozlásra ill. fegyverkezésre és a hatalom további koncentrálására fordítjuk.

A fenti néhány gondolatból is láthatjuk, hogy a globalizáció többirányú, összetett folyamat. Bár a következő fejezetben felvázoljuk azt a hatalmi rendszert, amely a legnagyobb befolyással bír a globalizálódó világ fejlődésére, le kell szögeznünk, hogy világszinten, a maga egészében ellenőrizhetetlen folyamattal állunk szemben, amely felett az emberiség politikai vezetői már régen elvesztették az uralmat.

I. 1. A globális hatalmi rendszer

A globális világrend politikai alapja a demokrácia elve. A világ sorsát meghatározó állami és államok feletti intézmények legitimitásukat – egyre kevesebb kivétellel – a népszuverenitásból vezetik le. A néphatalmat mint a legitimitás forrását kevesen kérdőjelezzik meg. Az a kérdés viszont már felmerülhet, vajon egyforma erős-e egy kontinentális döntéshozó szerv és egy falugyűlésen közfelkiáltással megválasztott polgármester demokratikus legitimitása. Az uralkodó politikatudományi irányzat válasza: igen. Eszerint a politikai közösség nagyságának növekedése a demokrácia egyre magasabb transzformációs szintjeit eredményezi, a közvetlenül gyakorolt néphatalomtól kezdve a modern képviseleti rendszeren keresztül egészen a jelenkori nemzetközi szervezetekig, amelyeknek tagjait legitim, választott kormányok által delegált képviselők alkotják.

Egyesek szerint a magasabb transzformációs szint a demokrácia fejlettségét, összetettségét bizonyítja. Mások szemében ugyanakkor aggodalomra ad okot, hogy a többszörös áttétellel megválasztott nemzetközi szervezetekre a választók gyakorlatilag semmilyen befolyást nem gyakorolhatnak. Polányi Károly már a XIX. századi képviseleti rendszerrel kapcsolatban is megjegyezte, hogy annak egyik fő társadalmi funkciója a nép érdekeinek távoltartása a kormányzástól. (Polányi 1997:284)

Jelenkori világunk inkább emlékeztet egy végletekig centralizált, szuperszervezett rendszerre mint legitim demokráciára. A legmagasabb szintű irányítást nemzetközi gazdasági szervezetek, s rajtuk keresztül sokszor a legkevésbé sem demokratikusan kialakult érdekcsoportok gyakorolják.¹ Tipikus példája ennek a globális hatalmat jelképező egyik közismert világszervezet, az 1995-ben létrehozott Világkereskedelmi Szervezet (WTO). Ez

---

¹ A mai világrend egyik legismertebb ideológusa, Hayek 1945-ben „az elképzelhető legsötétebb bünszövetkezet”-nek nevezte a világszintű gazdasági szervezeteket, amelyek óriási hatalommal rendelkeznek, mindenkire nézve kötelező, viszont nem mindenki számára kedvező döntéseket hoznak. (Hayek 1991:294)

az intézmény nem demokratikusan választott, nem elszámoltatható, viszont határozatai kötelezőek az összes tagállamra és ezáltal azok összes polgárára nézve. E polgárok melleleg nem mindig értesülnek az életüket befolyásoló döntésekről, hiszen azokat sok esetben nyilvánosságra sem hozzák. (Szabó 2004:48)²

Az Egyesült Államokban már a XX. század elején megfigyelhető volt, hogy milyen szorosan együttműködnek egyes elit középiskolák végzett osztályainak kulcspozíciókban lévő egykori tagjai. Hobsbawm szerint néhány *kedvező összetételű* osztály végzettjei a legkülönbözőbb, országos befolyással rendelkező politikai és gazdasági szervezeteket állíthatták személyes érdekeik szolgálatába, az azokban fontos döntési jogkörrel bíró egykori osztálytársaikon keresztül. (Hobsbawm 1987:169)

Már a XIX. századi világpolitikai rendszerről megállapítja Polányi Károly, hogy egységes világrendszer kezdett kibontakozni, amelyben zavart okoz mindenféle elzárkózás vagy kívülállás. Ebből kifolyólag a kis presztízsű országoknak nem volt megengedett a kilépés vagy távolmaradás a korabeli világrendtől. Ha mégis megpróbálták – a nagyhatalmak reakcióját jól példázzák az ópiumháborúk, a büntetőexpedíciók vagy a japán kikötők 1853-as *megnyitása*. (Polányi 1997:265) A szabadkereskedelmet, a nemzetközi hitelrendszert és a kereskedelmi utakat már a XIX. században is csak fegyverrel tudták fenntartani az érdekelt nagyhatalmak. E tendencia a mai globális hatalmi rendszerre is jellemző, amelynek fenntartásában fontos szerepet játszik egy szuperhatalom fegyveres ereje és az önmagukat a néphatalom maximális absztrakciójával legitimáló gazdasági világszervezetek.

A globális hatalmi rendszer ellenpólusai a XIX. századi helyzettel ellentétben nem elsősorban a polgáraikat védelmező nemzetállamok. A nemzeti kormányok általában szervesen beépülnek a globális intézményrendszerbe, így új politikai törésvonal alakul ki: a globális hatalmi centrumok mind több esetben nem államokkal, hanem kontinentális politikai együttműködésekkel (pl. EU, Mercosur, ASEAN), transznacionális civil mozgalmakkal (pl. Greenpeace, Amnesty International, világegyházak) ill. a globális vonatkoztatási pontok (pl. emberi jogok, környezetvédelem) iránti növekvő érzékenységgel konfrontálódnak. (Szabó 2004:47-48)

---

² Ld. még Keane 1999.

I. 2. Kockázatok

A globalizáció az emberi társadalom merőben új jelensége, amelyben még egyetlen generáció sem élte le teljes életét. Konkrét történelmi tapasztalat hiányában kérdéses tehát, hogy meddig tartható fenn a világ jelenlegi társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedése. A rendszer óriási ereje, szervezettsége és bonyolult önvédelmi mechanizmusai ellenére állandó globális fenyegetettségben élünk. Ennek leglátványosabb jelei a környezetrombolás és a társadalmi kockázatok.

A globalizáció során folyamatosan gyengül a gazdasági aktorok helyhez kötöttsége, ezáltal megszabadulnak bizonyos morális fékektől, mint amilyen a telephelyük környezetével szembeni felelősség. Míg a világ kisebbik részének anyagi bősége olyan környezeti károkat okoz, amelyekből az egész világ egyenletesen részesül, addig a szegénység okozta környezeti károk (pl. elavult, fokozottan szennyező technikai berendezések) csak lokálisan érvényesülnek, így a világ szegényebbik részén a kétfajta károkozás hatása összegződik. Az elmúlt néhány évtizedben korábban sohasem látott környezetpusztítás következett be, amely az ökológiai kutatások eredményei szerint mára visszafordíthatatlanul átalakította a földi élet feltételeit.

A globalizáció társadalmi, gazdasági és kulturális kockázatai legalább akkora jelentőségűek mint a környezetiak. Világméretű és az élet minden területét befolyásoló folyamat lévén rendkívül nehéz mértékadó és arányos képet adni e kockázatokról. Tekintettel a szerző településszociológiai érdeklődésére, a végtelen számú témakör és gondolat között jelen tanulmányunkban a globalizáció egyik meghatározó jelensége, az urbanizáció problematikája mentén igyekszünk tájékozódni.³

A globalizált világ egységesülő kultúrája dominánsan nagyvárosi kultúra. A városi kultúrát már az ókortól kezdve egyfajta kettősség jellemezte: egyrészt jelképe a környékével folytatott szimbiózisnak, a stabilitásnak, a hasonló gondolkodásúak egymásra találásának és a más vidékekkel fenntartott kapcsolatoknak. Másrészt a városhoz kötődik a hatalom, a hódítás, a felhalmozás, az elzárkózás és a zsarnokság is.

A nagyváros minden dezurbanizációs jelenség ellenére a jelenkori élet természetes központja, mivel olyan intézményekkel, kulturális és szórakozási lehetőségekkel rendelkezik, amelyek tágabb környezetük igényeit is kielégítik. Regionális funkcióin túl a nagyváros vonzást gyakorol távoli területekre is, így a legtöbb modern nagyvárosban az emberiség

---

³ Gondolatmenetünk nagyban támaszkodik Lewis Mumford eredményeire. (Mumford 1985)

minden népe és kultúrája képviselve van. Ilymódon a modern nagyvárosok a népek közötti globális együttműködés és kulturális csere gyűjtőpontjai lehetnek.

Mindezen potenciális előnyeivel egyidejűleg a XIX. században kialakult modern nagyváros kezdettől a piacra épülő hatalom eszköze és jelképe volt, mely a távoli vidékeket gyarmatként, élelmiszer- és nyersanyagforrásként kezelte. A piaci rendszernek megfelelően a nagyvárosok arculatát a gazdaság formálja, mely nem a létszükségletek kielégítésére, hanem a profitra törekszik.

Mára a nagyváros mind népességét, mind kulturális befolyását tekintve a világ uralkodó létformájává vált. Ezért a modern nagyváros társadalmi problémái a globális társadalmi problémák kicsinyített képét mutatják.

A nagyváros jellemző vonása az anyagi javak begyűjtése, feldolgozása, a kereskedelem és a tömegkommunikáció monopolizálása. A nagyvárosi kultúra gyengíti a spontaneitást és az öngazgatást, és ennek hiányában a tömegek előbb-utóbb válogatás nélkül elfogadják, amit a gépi tömegtermelés eléjük rak. Kialakul az új, fogyasztói ideál: az átlagos, lecserélhető ember, aki igényeit olyan termékekre korlátozza, amelyek előállítását a gép megkönnyíti. Ezáltal a tömegek körében háttérbe szorul a személyre szabott, tömegesen nem termelhető javak (pl. műalkotások, értelmes szabadidőtöltés) iránti igény.

A nagyvárosi kultúrában a személyes, közvetlenül tapasztalt valósággal szemben felértékelődik a konstruált, értelmezett, idealizált fogyasztói valóság. Jelképe ennek az az óriási mennyiségű papír és műanyag, amelyet a színes és hívogató csomagolások, hirdetések ill. a professzionális véleményalkotók által termelt sajtótermékek emésztenek fel.

A globalizált világ hasonlóan fejlődik a több nagyváros összeolvadásából keletkezett megapoliszhoz: már nem önálló entitás, alaktalan, célja önmaga céltalan növelése, amelyhez korlátlanul akarja felhasználni a rajta kívül eső teret. Mumford a nagyvárosi koncentrációt a civilizációk utolsó, a bukást megelőző szakaszának tartja, melynek során felborul az önromboló és öngyógyító folyamatok egyensúlya. A globalizálódó világot fék és kormány nélküli gépkocsihoz hasonlítja, amely egyre gyorsabban száguld a forgalommal szemben, utasai pedig megbabonázva csodálják a motor erejét. (Mumford 1985:516)

A nagyváros dehumanizációja természetesen nem hagyja nyom nélkül a lakók személyiségét sem. Az egykori városközpontok funkciói szétszóródnak a térben, megszűnnek a hagyományos közösségi terek, így a lakók már nem képeznek egyetlen városi társadalmat. A pletyka, a mások magánéletében való tájékozódásnak ez az ősi szükséglete

sem elsősorban a szomszédság és az ismerősök körében elégül ki, hanem a közismert sztárok és más közéleti személyek megkonstruált és tömegesen forgalmazott magánéletében.

A fenti jelenségek szorongást, bezárkózást és a tömegkommunikáció által megismert „nagyszerű és hiteles” életmód utáni reménytelen vágyakozást váltanak ki az emberek jelentős részéből. Mindez a globalizáció egyik legfontosabb társadalmi következményét, a tömeges félelmet és a konformizmusra való általános törekvést jelzi.⁴

A nagyvárosi létformából fakadó félelmet erősíti az ember hatalmán kívül álló gazdasági és pénzpiaci törvények uralma, amely sok esetben a társadalom kárára meghozott politikai döntések indokául szolgál. Ezen túlmenően a technológia fejlettsége és a környezet pusztítása is fokozza a félelmet – egy műszaki hiba, egy téves gombnyomás vagy akár csak egy terület vízellátásában bekövetkezett apró zavar képes egy szempillantás alatt megsemmisíteni egész vidékeket, rosszabb esetben akár az egész világ létfeltételeit.

Miközben a fizikai valóságot a tömegek számára láthatatlan, megnevezhetetlen erők irányítják, megjelenik a mindenütt otthon lévő, szabadon utazó és a technikai vívmányok előnyeiből korlátlanul részesülő globális elit: a diplomaták, a köztisztviselők és a menedzserek ún. *davosi kultúrája* (Huntington 1999:83). Roland Robertson glocalizációs elmélete szerint (Bauman 2002:111-115) az elit mozgékonyásával és a tér leértékelődésével párhuzamosan zajlik a szegények röghöz kötése, bezárása a leértékelődött térbe, miáltal hatalmasra duzzad a politikai, kulturális és közéleti névtelenek száma. Széles tömegek idegenednek el a közügyektől, mert nem látnak esélyt vagy igényük sincsen érdekeik érvényesítésére. Tudomásul veszik a mindenkori körülményeket, és azoknak megfelelően folytatják életüket.

A félelem és a tehetetlenség érzése konformizmushoz, az egyén szabadságának önkéntes feladásához vezet. A közvélemény hajlamos szankcionálni bármilyen egyéni eltérést a tömegkommunikáció által hirdetett világképtől és életformától. Mindez tovább erősíti az uralkodó kultúra totális befolyását az tömegek felett.

Mumford, Bauman és Polányi víziói a személyes szabadság, az emberi méltóság és végül egész civilizációnk teljes pusztulásáról, bár megalapozottak, mégis úgy tűnik, hogy túlságosan is leegyszerűsített képet adnak egy sokkal komplexebb valóságról. Az általuk leírt folyamatok valóban léteznek, de hatásuk nem feltétlenül kizárólagos. A tanulmány hátralevő részében éppen a globális társadalomban jelenleg is működő, a fenti folyamatok ellen ható védekező mechanizmusokat kívánjuk bemutatni.

---

⁴ A félelem és a szabdság kérdéséhez bővebben ld. Polányi 1986b.

Mindazonáltal egyáltalán nem biztos, hogy az emberiség ősidők óta működő önvédelmi mechanizmusai ezúttal is sikeresek lesznek – a globalizációból fakadó környezeti és társadalmi kockázatok valós, pusztulással fenyegető veszélyt jelentenek az egész világra.

I. 3. A kultúra önvédelme

Az 1960-as évektől egyre többen ismerték fel és vizsgálták a globalizáció folyamatát. Először az egyetemeken és az értelmiségi körökben született meg az igény egy alternatív, általuk posztmodernnek nevezett világkép kialakítására. Az értelmiség túllépett a modernitáson, új központi értékeket fogalmazott meg és sajátított el. Az új, posztmaterialista értékek alapján elkötelezte magát egy szabad, igazságos és emberséges világ létrehozásáért. A hatvanas éveket, vagy jelképesen az 1968-as diákmozgalmakat tekinthetjük az alternatív globalitásért küzdő mozgalom kezdetének.

A mozgalomhoz kezdetben tömegek csatlakoztak, később első lendülete alábbhagyott. Napjaink értékvizsgálatai szerint 1968 óta nem növekedett számottevően azoknak az aránya, akik a posztmateriális értékeket tartják a legfontosabbnak. Ennek egyik legfőbb oka a globális média termelésének gyors elterjedése és tömeges fogyasztása, amely megakadályozza, hogy szélesebb körben tudatosodjék a globális összefüggésrendszer ill. az egyén felelőssége. Az értelmiség kezdeményezésére, felülről elindított alternatív globalizáció a tömegek körében visszhang nélkül maradt.

Az értelmiséggel ellentétben a világ kultúrái egyre eredményesebben ellensúlyozzák a pusztulás irányába ható folyamatokat. A kultúra önvédelmének bemutatásához Samuel Huntington civilizációközpontú megközelítését használjuk fel. (Huntington 1999) Eszerint a globalizált világban valóban működnek az egységesülés erői, ám működésük során kulturális elkülönülést és civilizációs öntudatot gerjesztenek a különböző civilizációkban. Lényegi törésvonal a domináns nyugati és az alávetett többi, *nem nyugati* civilizáció között húzódik. A világpolitika főszereplői továbbra is a nemzetállamok maradnak, de politikájukat mindinkább kulturális és civilizációs tényezők határozzák meg. Fokozatosan kialakulnak a civilizációkon belüli gazdasági és politikai együttműködések, és a stabilitást leginkább a különböző civilizációkhoz tartozók (pl. India és Pakisztán vagy az Iszlám és a Nyugat) közötti konfliktusok veszélyeztetik. (Ibid:41)

Huntington megközelítését megjelenése óta számos kritika érte.⁵ Véleményünk szerint a globális valóságot viszonylag jól, bár egyoldalúan modellező világképről van szó, amelyben számos negatív világjelenség valóban nem kapja meg a fontosságának megfelelő súlyt, ám központi gondolatát – a civilizációk önvédelmi küzdelmét – érvényesen fejti ki. Ennek értelmében, a globális valóság egyik fontos aspektusaként használjuk fel Huntington megközelítését saját gondolatmenetünkben.

A civilizációk elkülönülése nem jelenti a globalitás megszűnését. A külvilágtól való gazdasági függetlenséget, önellátást ugyanis a mai világhelyzetben egyszerűen lehetetlen kivitelezni – ha az adott terület gazdaságilag túl is élné a leválást, a világpolitikai szankciók hamar beláttatnák vele, hogy a globalitás az egyetlen alternatíva.

A napjainkban felemelkedő civilizációk (Japán, Kína, az Iszlám és részben India) válasza a nyugati kultúra dominanciájára a modernizáció. A sikeres modernizáció egyrészt megerősíti az adott civilizációt, másrészt az általa előidézett társadalmi problémák – a gyors változások, az egyének elidegenedése – kulturális és vallási újjáéledéshez vezet. Így a modernizáció a látszat ellenére – ami sok esetben nem több mint a fogyasztási szokások megváltozása – nem tekinthető nyugatiasodásnak, hanem éppen az identitás erősödését, a nyugati dominancia csökkenését eredményezi.

Igazolja ezt az a megfigyelés, hogy a történelem során a gyarmati függésbe került népek esetében csak akkor következett be társadalmi szerencsétlenség, ha a gazdasági behódolás kulturális alávetéssel is együttjárt. Egy nép csak akkor veszíti el önbecsülését és normáit, ha megsérülnek a társadalmi létezését megtestesítő kulturális intézmények. (Polányi 1997:202)

A globalizációval szembeni egyetemes reakció az identitás erősödése, a visszatérés „az elveszített szentséghez”. Ősi civilizációk és nyelvek élednek újjá, fokozatosan csökken az angol nyelvet beszélők aránya, egyes területeken (pl. Indiában) pedig regionális angol nyelvjárások alakulnak ki, amelyek szintén a lokális különállást hangsúlyozzák. A korábban a Nyugatot példaképnek tekintő, ahhoz felzárkózni vágyó népek egyre büszkébbek saját gazdasági teljesítményükre, kulturális eredményeikre, ezzel együtt pedig lekicsinylően és ellenérzéssel tekintenek a még hatalmas erő fölött rendelkező, felemelkedésükre sokszor agresszívan reagáló, de az övékéhez hasonló megújulásra képtelen nyugati civilizációra.

A kultúrák életerejében és identitásában Huntington szerint a legfőbb szerepe nem a nyelvnek és a fogyasztási szokásoknak, hanem a vallásnak van. A világ felemelkedő

---

⁵ Ld. pl. Ankerl 2000 vagy Bogár 2002.

civilizációiban lezajló vallási újjászületés kezdi megszüntetni a vallás és a politika kettéválasztását, és úgy tűnik, hogy az évszázadokon át tartó szekularizációs folyamatot követően a vallás és a kultúra egyre határozottabban visszaszerzi politikai befolyását.

A nyugati civilizációban, bár tanúi lehetünk egyfajta vallási megújulásnak, tömeges, az egész társadalomra ható és a civilizációs egységet előmozdító folyamatról mégsem beszélhetünk. Véleményünk szerint ennek egyik oka az, hogy a nyugati civilizáció jóval korábban és szervezettebben szakadt el a kereszténységtől mint a többi civilizáció a maga ősi vallásától. A másik, az előzőnél is fontosabb ok pedig az, hogy a nyugati civilizáció a most felemelkedő civilizációknál sokkal kisebb, alig több mint ezer éves múltra tekint vissza, így kevesebb stabilitással és belső energiával rendelkezik azoknál.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy bár a globalizáció kockázatai az egész emberiséget komolyan veszélyeztetik, a világnak egy jelentős részén stabilizáló folyamatok indultak el a társadalom mélyszerkezetéből – működésbe lépett a kultúra önvédelmi mechanizmusa.

Működik-e ilyen mechanizmus a nyugati civilizációban? Amennyiben nem, akkor az tartós hanyatlásra, talán pusztulásra van ítélve. A következő fejezetben e – számunkra legalábbis – égető fontosságú kérdésre keressük a választ.

II. A LOKALITÁS TÖRTÉNETE

A lokalitás az emberi élet természetes jelensége. Az ember értelmezi, rendszerezi, elnevezi, igyekszik lakhatóvá formálni mindennapi életének helyszíneit. E tevékenysége során a személytelen és kaotikus külvilágból létrehozza a rendezett és strukturált teret.⁶ Az emberi társadalom első településformája a község, az együttműködő szomszédság humanizált, az ismeretlen és strukturálatlan vadonból kihalászott lakóhelye. Tocqueville a spontán módon kialakult és tökéletesen öngazgató amerikai telepesközségek láttán arra következtetésre jut, hogy a község az emberi társadalom természetes létformája, Isten alkotása. (Tocqueville 1983:48)

---

⁶ Ld. Appadurai 2001 (a lokalitás születése a primitív társadalmakban) és Lefebvre 1991 (a tér termelése a modern nagyvárosban).

A lokalitás meghatározó elemei a különböző korokban és kultúrákban a rokonság, a házasság, a magán közösségi élet, az üzleti hálózat és a hivatalos közelet. Az egyén ezek alapján érzékeli helyzetét és igazodik el lakóhelyének közösségében.

A neolitikum utáni helyi közösségek fontos jellemzője, hogy a legtöbb esetben nem független entitások, hanem valamely nagyobb politikai egység szerves, alárendelt részei. Ilyen értelemben állapítja meg A. Gergely András, hogy minden lokalitás alapvetően hátrányos helyzetű, nem tartja kezében saját létfeltételeit. Franz Oppenheimer még tovább viszi e gondolatot, szerinte az állam ott kezdődik, ahol az alávetés. (A. Gergely 1993b:18-20) Állam és lokalitás viszonyát természetesen nem lehet ilyen egyszerűen, dialektikusan felfogni, hiszen ennél jóval összetettebb kapcsolatról van szó. Ennek egyik legfontosabb sajátossága valóban a lokalitás alárendelt állapota, de a különböző kultúrákban kialakult lokalitások mindig egy kicsit többet jelentettek alattvalók puszta csoportjánál. Vizsgáljuk meg, milyen speciális társadalmi funkciókat lát el a lokalitás a nyugati civilizációban.

II. 1. A lokalitás a nyugati civilizációban

Az antik és keresztény alapokon kialakult nyugati civilizáció egyedülálló sajátossága a helyi autonómiák gondolata és gyakorlata. A helyhez tartozás már az antik városállam korában kiváltságokkal és kötelezettségekkel járt együtt, bár a lokális közösség ott egybeesett az állammal, így nem beszélhetünk az államtól független lokalitásról.

A helyhez tartozás a középkorban már igazi kiváltságot, az állam többi alattvalójától való megkülönböztetést jelentett. A középkori nyugati város közösségi autonómiát szerzett az államhatalommal szemben. A városhoz való tartozás különleges magánjogi állapotot, a makrotársadalomhoz való viszonyulás speciális módját biztosította az egyénnek. A kiváltságos városok és területek (pl. az 1876-ban megszüntetett magyarországi hajdúkerület) közjogi státusza az európai országokban egészen a modernizációig fennmaradt.

A középkori keresztény gondolkodók kifejtették, hogy az egyén nem csak alattvaló, hanem egyidejűleg valamely társadalmi közösség tagja is.⁷ Aquinói Szent Tamás szerint a közjó alapja nem csak az uralkodó erénye, hanem az *amicitia*, a politikai szeretet. Ez bírja rá az egyéneket, hogy önként, szolgálat gyanánt lássák el társadalmi funkciójukat, legyen bár az termelési, irányítási vagy katonai szolgálat.

---

⁷ A lokalitás és a civil társadalom eszmetörténeti hátterének bemutatásakor nagyban támaszkodunk Nagy Endre gondolatmenetére. (Nagy 2003)

A középkori Nyugaton egy gyökeresen új jelenség született: a helyi autonómia, a társadalmat behálózó kisebb-nagyobb szuverenitások, Bibó szavaival a *szabadság kis körei*. A középkori Nyugaton a lokalitás már nem pusztán lakóhelyi közösség, hanem önálló, érdekeit a makrotársadalommal szemben kollektívan képviselő egység: helyi társadalom.

A helyi társadalom meghatározó tulajdonsága az autonómia elve. A lakosok közérzetét, társadalmi önbesorolását nagyban meghatározza a *helyi érték* (A. Gergely 1993b:20) – lakóhelyük igazgatási besorolása és önkormányzatisága. Máig megfigyelhetők pl. Magyarországon az egymáshoz földrajzilag és kulturálisan is közel álló uradalmi és szabadparaszti hagyományú települések közötti különbségek az önszerveződés és a helyi öntudat terén. A demokratikus önkormányzatiság lényegében lokalizáló folyamata csak akkor jár együtt a valódi helyi társadalom kialakulásával, ha a helyi lakosok felismerik érdekeiket és együttműködnek közös céljaik megvalósításában.

II. 2. A nemzetállam támadása és a hagyományalkotás

Az újkori Európa jellemző történelmi folyamata az állami hatalom koncentrációja. A kialakuló nemzetállamok közvetlen, beavatkozó viszonyt építettek ki minden egyes alattvalójukkal. Törekvésük sikere meggyengítette az addig viszonylag autonóm helyi társadalmakat, melyek korábban csak vezetőjük személyén keresztül kapcsolódtak a magasabb hatalomhoz. Az újkori modernizáció a tervező és adóztató, homogén és átlátható tér kialakítására törekvő állam valóságos háborúja volt alattvalói ellen a tér újrendezéséért. (Bauman 2002:56) A nemzetállam megerősödésével párhuzamosan az ipari forradalom, a piaci rendszer és az urbanizáció tovább gyengítette a helyhez kötöttség erejét. (Hobsbawm 1987)

A helyi társadalmak térvészése nem feltétlenül járt együtt a kialakuló nemzeti társadalmakba való integrációval. Az alattvalók szabadságának csökkenése, helyi identitásuk elvesztése végső soron az állam erejét is veszélyeztette. Amikor az uralkodó elit ráébredt erre, irracionális eszközökkel igyekezett erősíteni a kor nagy társadalmi integrációs eszméjét, a nemzeti mozgalmat. E XIX. századi jelenséget nevezi Hobsbawm tömeges hagyományalkotásnak. Kialakultak az életünket máig kísérő nemzeti szimbólumok, ceremóniák, emlékművek. Tipikus példája a hagyományalkotásnak *Marianne*, a francia Harmadik Köztársaságot jelképező nőalak, akinek szobrát a Köztársaság minden településén felállították. A megalkotott nemzeti szimbólumrendszer tömeges elterjesztésének kitűnő

lehetőséget nyújtott az időközben általánossá váló közoktatási rendszer, amelynek *kiszolgáltatott hallgatóságát jól meg lehetett dolgozni a nemzeti rituálékkal.* (Ibid:152)

A megalkotott hagyományoknak nem csupán a nemzeti integrációban volt fontos szerepük. A gyengülő lokális identitást az azonos társadalmi helyzetűek egymásra találása és elkülönülése is ellensúlyozta. Az elit elkülönülését fejezték ki egyes sportágak, mint a golf, vagy kezdetben a futball. A sport tömegesedése és professzionalizálódása a formálódó munkásosztály számára képezett közös hagyományt. Így vált a futball az angol és a box az amerikai munkásság identitásának fontos elemévé. A társadalmi csoportok elkülönülési törekvéseinek másik jellemző példája az amerikai felső középosztályok körében a XIX. század végén divatossá vált családfakészítés és a *Social Register* – úgymond *a partiképes családok* listája –, vagy Angliában a *bentlakásos iskolák társadalmi rétege.* (Hobsbawm 1987:163-164)

Az elkülönülő alacsonyabb és magasabb társadalmi státuszú rétegekkel szemben a középosztály maradt a nemzetállam legfontosabb társadalmi bázisa. E heterogén, bizonyos értelemben maradék jellegű csoportnak, mely a népesség egy jelentős hányadát alkotta, az volt a legfontosabb közös vonása, hogy nem tartozott egyik markásabban elkülönülő más csoporthoz sem. Az ezáltal kialakuló öndefiníciós kényszer következtében a középosztály azonosult a legerősebben a nemzetállam hazafias értékeivel.

Láthatjuk, hogy az állam hatalmi koncentrációjának következtében fokozatosan a nemzettudat vált a társadalom összetartó erejévé. Felmerül a kérdés, hogy a globalizálódó világban az állami szuverenitás csökkenésével, a nemzettudat és a nemzeti jelképrendszerek leértékelődésével mi fogja összetartani a nyugati társadalmakat.

II. 3. A civil társadalom

Az állam újkori támadása a társadalom ellen nem maradt társadalmi visszhang nélkül. A kis közösségek önvédelme, a *védekező társadalom* (A. Gergely 1993b:51)⁸ kialakulása egyidejű a nemzetállamok kialakulásával. E folyamatra elsőként Hegel reflektál, amikor a társadalomfilozófiában először különbséget tesz társadalom és állam között, kettéválasztva a moralitás és a politika szféráját. Ettől kezdve beszélhetünk az állammal szembenálló civil társadalomról. A hegeli különbségtétel eszmei gyökere a középkori lokális

---

⁸ Ld. még Ágh 1989.

autonómiák, *a szabadság kis köreinek* a megelőző évszázadokban működő gyakorlata. (Nagy 2003:84-85)

Az újkor folyamán a civil szféra folyamatos térnyerésének lehetünk tanúi. A XIX. század második felétől sorban jelennek meg a nemzetközi civil szervezetek (pl. a Nemzetközi Vöröskereszt, a zöldek vagy a polgári engedetlenségi mozgalmak). A civil társadalom fogalma dinamikus – tevékenysége mindig csak azokra a területekre terjed ki, amelyeket az állam vagy más hatalom éppen veszélyeztet. A civil társadalomban van egy etikai mozzanat: az emberek feleslegesen nem vállalnak önként közfunkciót, így csak a valóban létező társadalmi problémák elleni küzdelem számíthat civil támogatottságra.

A második világháború után a szovjet érdekszférába került közép-európai országokban a szocialista diktatúrák megpróbálták eltörölni a civil társadalom évszázados hagyományát. Ennek ideológiai alapja az volt, hogy a marxista filozófia nem fogadta el Hegel tanát a társadalom etikai szerepéről. Marx szerint a társadalom egyetlen szférája a gazdaság, ahol a különböző csoportok saját partikuláris érdekeket próbálják érvényesíteni az állam által képviselt közakarat rovására. Az elnyomás máig ható következménye a civil társadalom meggyengülése és az önrendelkezés hagyományának radikális csökkenése a posztkommunista országokban. Ugyanakkor a meggyengült, de élő civil mozgalom a nyolcvanas évektől a közép-európai diktatúrák egyik legveszélyesebb ellenfelévé vált.⁹

Polányi Károly írja, hogy a XIX. század eleji Angliában azért lehetett sikeres a földesurak *reakciós* törekvése a föld mobilizálásának megakadályozására, mert érdekük egybehangzott a társadalom túlnyomó többségének gazdasági érdekével, így törekvésük erős társadalmi támogatottságot élvezett. (Polányi 1997:238) A globalizáció korában a két évszázaddal korábbihoz hasonló társadalmi helyzet alakult ki: bár a lokalitás elenyésző kisebbséget testesít meg a makrotársadalomhoz képest, mégis érdekei egyre inkább egybeesnek társadalom önvédelmi érdekével. A helyi társadalmak törekvése a humanizált környezet megőrzésére, a helyi identitás erősítésére, egy ésszerűbb környezeti gazdálkodásra mára az egész társadalom elemi igényévé vált. Talán ez magyarázza a társadalom valódi érdekeit megtestesítő civil szervezetek mai erős azonosulását a helyi társadalmi érdekekkel.

---

⁹ Ld. pl. Ágh 1987, Kis – Kőszeg – Solt 1987 v. Michnik 2003.

III. A TÖRTÉNELEM FOLYTATÓDIK?

III. 1. a lokalizáció globális folyamata

A globalizáció során a nemzetállam veszít szuverenitásából, túl gyengévé válik az egész társadalmat érintő problémák megoldásához. Az állam továbbra is a globális világ fontos szereplője marad, de kezd átalakulni egy köztes hatalmi szintté, a lokalitás és a globális vagy kontinentális hatalom között közvetítő regionális szervvé. Ezzel egyidejűleg a globalitás másodrendűnek, provinciálisnak bélyegzi a helyi értékeit és hagyományait megőrizni kívánó lokalitást. A stigmára a lokalitások egy része további elszigeteléssel, a lokális identitás erősödésével válaszol.

A globalizáció közismert ideológusa, Friedrich Hayek már a második világháború végnapjaiban azt jósolta, hogy a világ politikai egységesülésének korában az állam csökkenő hatalmából nem csak az új globális hatalmi szint, hanem a helyi hatóságok is részesülni fognak. (Hayek 1991:300) A globális gazdasági és politikai integráció, a transznacionális cégek és érdekcsoportok működése megkérdőjelezi az államok szuverenitását. Ennek következtében hatalmi úr alakul ki, amelyben könnyebben tudnak érvényesülni a lokális autonómiatörekvések.

A globális méretű lokalizációs folyamatot behatóan elemezte Varga Csaba (Varga 2000) Szerinte a globalizáció során a lokalitás hagyományos alávetettsége nem szűnik meg, csak átalakul. A lokalitás korábban zárt entitás volt, mely államok és transzcendens vallások uralma alatt állott. Ezt az alávetést napjainkra gazdasági és szellemi-tudati gyarmatosítás váltotta fel. Még a legfélreesőbb lokalitások elszigeteltsége is megszűnik, a helyi társadalom pedig tudatára ébred, hogy lakóhelye elveszítette hagyományos, zárt egyediségét. Mivel a régi, elszigetelt lokalitást már nem lehet visszahozni, a helyieknek nincs más választásuk, minthogy megtalálják és kiteljesítsék új, nyitott lokalitásuk egyediségét. E törekvésükben szövetségessé válnak a világ különböző területein fekvő lokalitások, globális szinten megfogalmazódnak bizonyos közös értékek, s végül az egész világon kialakul a lokalitásoknak valamiféle transzcendens egységtudata. Ezáltal lehetőség nyílik a helyi társadalmak globális szabadságharcára a csoportos és személyes funkciók, döntési kompetenciák megszerzéséért.

A XX. század közepén új eszme, a regionalizmus jelent meg az európai politikai palettán. A középkor óta feledésbe merült népek, nyelvek, földrajzi nevek éledtek fel és követelték az őket megillető kulturális és politikai önrendelkezést. Bourdieu szerint a regionalizmus, a regionális identitás a társadalom válasza a hatalom állami koncentrációjára. A társadalom az új, regionális identitással pótolja az állam által kisajátított anyagi és szimbolikus tőkét. Megfigyelése szerint Franciaországban azokon a vidékeken alakult ki a legerősebb regionális öntudat, amelyeket tájnyelvük, szokásaik vagy gazdasági helyzetük miatt a nemzeti társadalom nevelésnek bélyegzett vagy elutasított. A stigmatizált közösség önvédelme vagy asszimilációban, vagy a megbélyegzett tulajdonság felértékelésében, a regionális identitás kialakulásában nyilvánult meg. A régiók önreprezentációjában nagy szerepük van az ideológusoknak. Azáltal, hogy egy új, addig ismeretlen földrajzi egység elnevezése tartósan és gyakran felbukkan a médiában és a tudományos életben, előbb-utóbb beépül a közgondolkodásba, egyes társadalmi csoportok elkezdnek azonosulni vele és kiállni céljaiért. Ugyanígy karolhat fel egy valamely elszigetelt lokalitásban született regionális gondolatot a média vagy a szaktudomány, elterjesztvén azt a közvéleményben. (Bourdieu 1985)

A regionalizációs folyamat következtében kialakult a regionális állam eszméje, mely mára az európai politikai gondolkodás egyik sarkalatos pontjává vált. Enyedi György szerint a régió igazgatási szintje egyfajta gátat alkot, védelmet nyújt a lokalitásnak azáltal, hogy tompítja az állam korlátlan elnyomó hatalmát. (Enyedi 1991) Politikai funkciója mellett a regionális tervezés gazdasági téren is védelmet nyújthat a lokalitásoknak. Ian Hamilton hívja fel a figyelmet a regionális bankok fontos szerepére a helyi megtakarítások helyben tartásában és a helyi befektetések katalizálásában. (Hamilton 1999:92)

Paul Goodman elmélete szerint a nyugati történelem során ciklikusan váltakoztak a centralizáló és decentralizáló korszakok, törekvések. (Goodman 1968:149) A XX. századi regionalizmust ebből a nézőpontból egy évszázadokon át tartó decentralizáló folyamat kezdetének értelmezhetjük, melynek következő, napjainkban zajló szakasza a települési autonómiák kibontakozása.

A nyugati világban már az 1970-es évektől megfigyelhető a helyi társadalmak átpolitizálódása, melyben az új, lokális identitástudat kialakulását érhetjük tetten. A lokalizációs folyamat politikai következménye az autonóm, regionálisan szerveződő közösségek érdekérvényesítése, a demokrácia működtetésében való intenzív részvétele. A helyi autonómia növekedése nem csupán egy új hatalmi szint megjelenését jelenti, hanem egyúttal azt is, hogy közéleti funkciókat kaphatnak az állam uralma alatt addig szerep nélküli

egyének. Ezáltal újra megjelenik a társadalomban a politikai szeretet középkori eszméje, miszerint minden egyén értékes közfunkciót lát el, helyi közösségének szolgálatával járulván hozzá a társadalmi egész jólétéhez.

A helyi autonómia és az egyéni funkcióvállalás legfontosabb fórumai napjainkban már nem egyértelműen a hivatalos képviselői szervek, hanem egyre inkább a helyi társadalom által alapított civil szervezetek. A civil szervezetek egy része kifejezetten a jogi keretet biztosítja a helyi társadalom érdekérvényesítésének – az azt elvileg képviselő, ám sok esetben inkább a felsőbb hatalomnak vagy más helyi érdekcsoportoknak elkötelezett formális önkormányzat helyett.

A lokalitás szabadságharcának sajátos jelensége a *virtuális lokalizáció*, az önmagukat az internet *őslakosainak* nevező legkorábbi felhasználók szabadságharca a virtuális világot gyarmatosító gazdasági szervezetek és kontrollra törekvő politikai hatalmak ellenében. (Rétfalvi 2004) Az első *telepések* korlátlan urai voltak az 1980-as években még jobbra *lakatlan* virtuális világnak, amelyet a gazdasági és politikai hatalmak a kilencvenes évek során felosztottak maguk között. A szabadságukat féltő virtuális közösségek, kihasználva a világháló hatalmas méretét és dinamikusságát, időről időre új menedékeket, ún. *elkerített városokat* – ideiglenes, a virtuális térben is megfoghatatlan autonóm zónákat – hoznak létre, ahol egy ideig tovább folytathatják megszokott életüket. (Ibid.)

A lokalizáció globális folyamatában a lokalitás mind az állammal, mind a globális hatalmi rendszerrel konfrontálódik. Le kell azonban szögeznünk, hogy a lokalitás nem létezhet állam nélkül, a globalizáció pedig minden valószínűség szerint éppen az előfeltétele a XX. század második felében útjára indult lokalizációs folyamatnak.

Az eddigiek fényében visszatérhetünk arra a korábbi kérdésünkre, hogy működik-e a kultúra önvédelmi mechanizmusa a nyugati civilizációban. A lokalitás autonómiája, a helyi társadalmak megerősödése a nyugati civilizáció egyik legfontosabb, központi értéke. Véleményünk szerint a helyi autonómiáknak, *a szabadság kis köreinek* napjainkban tapasztalható újjáéledésében érhetjük tetten azt a kultúránkban mélyen gyökerező erőt, amely – a nemzeti kultúrák és identitások megmaradt elemeinek integráló hatásához hozzájárulva – talán megóvja civilizációnkat a globalizáció dezintegráló hatásaitól.

III. 2. Lokális identitás

Minden emberi társadalom természetes jelensége a helyi közösségek alávetett helyzete. A lokalitás autonómiatörekvésének legfontosabb célja az alávetéssel szembeni önvédelem, az önfenntartásért folytatott harc. A globális világregend – legalábbis a világ gazdaságilag nem teljesen kiszolgáltatott részein – lehetőséget nyújt valamilyen szintű helyi önrendelkezésre. A lokalitás, ha komoly küzdelem árán is, de potenciálisan képes megvédeni értékeit és hagyományait a globális tömegkultúra ellenében. Hogy valamely konkrét lokalitás képes-e erre a gyakorlatban, az elsősorban a lakóin múlik. Az új típusú, nyitott lokalitásban csak a lakosok egy részének van helyi öntudata – őket nevezi A. Gergely András *civiltársadalmi öntudattal élő lakópolgároknak*, akik a voltaképpeni helyi társadalmat alkotják. (A. Gergely 1993b:48)¹⁰ Az egyes települések sorsát e lakópolgárság számaránya, aktivitása és a lakosság többi része felé irányuló kommunikációjának eredményessége határozza meg.

A lokális identitás egyszerre defenzív és offenzív jellegű. Defenzív, amennyiben végső célja a lakóhely védelme a külső gazdasági és kulturális befolyástól, ugyanakkor offenzív, mert ezt a célt részben a lokalitásnál magasabb hatalmi szintek, részben pedig a helyi lakosság jelentős csoportjaival, sokszor formális önkormányzati struktúráival szemben kell megvalósítania.

Minden lokális identitás egyedi és csak az adott lokalitásra jellemző. Fontos eleme a szomszédság és a rokonság, a mindennapi közös lét megélése. Az ekként megélt szomszédsági lét nem feltétlenül esik egybe a települések határaival, de érzelmi és szimbolikus jelentése, néhány kivételtől eltekintve (pl. erős városrészi öntudatú lakóközrtek) az egész lokalitásra kiterjed. (Perlman – Gurin 1993:17) A helyi identitás további fontos elemei a helyi hagyományok, a rokoni, kulturális vagy etnikai összetartozás valamint a sorsközösség, a történelmi változások közös átélésének tudata.

Kialakulhat helyi identitás a fenti integráló tényezők híján, csupán a közösség tagjainak tudatos elhatározásából is. Érzékletes leírása ennek Jerzy Stempowski tudósítása egy XIX. századi kelet-európai jelenségről, ami megdöbbentőnek tűnhet a nemzeti hovatartozását eredendő tényként kezelő mai ember számára.

---

¹⁰ Ld. még Böhm 2002.

„Szülőföldemen, a Közép-Dnyeszter völgyében – írja Stempowski, – a földbirtokosok lengyelül, a parasztok ukránul, a hivatalnokok oroszul, odesszai kiejtéssel, a kereskedők jiddisül, az ácsok és asztalosok – lévén filipponok és óhitűek – oroszul beszéltek, novgorodi kiejtéssel, a sertéshízlalók saját nyelvjárásukat használták. [...] A görögök oroszra váltak, olyan lengyeleket is láttam, akik beléptek az Orosz Nép Szövetségébe. A vegyes házasságokból még furcsább kombinációk jöttek létre. – Ha egy lengyel orosz nőt vesz feleségül – mondogatta apám –, a gyerekek mindig ukránok vagy litvánok lesznek.”¹¹

A nemzettudat kialakulásában jó pár évtizeddel elmaradó, tucatnyi felekezetet, nyelvet és etnikumot magukba foglaló nyugat-ukrajnai településeken a vallások és nyelvek sajátos túlélési mechanizmusa alakult ki: Amikor egy vallási vagy nyelvi közösség annyira meggyengült, hogy a kihalás veszélye kezdte fenyegetni, akkor mindig akadt a településen néhány más hagyományú lakó, aki az adott csoport értékeivel való azonosulása vagy saját közösségével való konfliktusa miatt elsajátította és továbbörökítette a meggyengült nyelvi vagy felekezeti közösséget. (Stempowski 1999:52)

A közösségfejlesztés tudománya szerint hasonló folyamat figyelhető meg napjaink települési közösségeiben is: A modernizáció nem ér véget a gazdaság, a társadalom és a politika szférájában, hanem végül kiteljesedik a személyiség modernizációjában. A modern közösségiség forrása a képzett, tájékozott, autonóm, reflektív személyiség tudatos önszerveződése. A modernizálódott személyiség nem beleszületik a közösségbe, hanem megkeresi, megszervezi, maga tartja életben. (Vercseg 2004:6) Ezáltal felértékelődik a lokális identitás formálásában a véleménybefolyásoló helyi tekintélyek és a tudatos közösségfejlesztők szerepe, akik új találkozóhelyeket, funkcionális tereket és normákat alakítanak ki a zártságukat elveszített települések szétesett, felszabdalt terében, felismerik és kimondják a helyiek közös érdekeit, megalkotják és terjesztik a település imázsát.

A lokális identitás fontos eleme a település mentális képe. Cséfalvay Zoltán beszél az emberek fejében élő mentális térképről, amely az őket körülvevő tér tudati lenyomata (Cséfalvay 1990), Szakál Gyula kifejezésével a település imázsa. (Szakál 1993:40-41) Ennek egyik fontos eleme a település által alkotott fizikai környezet, mely a városszociológusok szerint erősen befolyásolja a lakosok viselkedését. (Perlman – Gurin 1993:103) A mentális térkép további alkotórészei a helyi hagyományok és szimbólumok, az ún. megélt tér

---

¹¹ Stempowski 1999. pp. 51-52. (Transl.: Pálfalvi Lajos).

struktúrái. (Enyedi 1991) Egy táj vagy település imázsa meghatározza a helyiek közérzetét, kötődését és aktivitását, ezen felül kommunikál egy pozitív képet a külvilág felé, mintegy „eladhatóvá” teszi a lokalitást. A lakóhely imázsa a gazdasági és földrajzi adottságokkal legalábbis egyenlő mértékben befolyásolja a helyi társadalom erősségét és közérzetét.

A helyi véleményformálók identitásalkotó tevékenységének elengedhetetlen része a tudatos külső és belső kommunikációs szervezés és településmenedzsment. A helyi érdekeket képviselő elit felkarolja a helyi hagyományokat, ha szükséges újakat alkot és terjeszt el, amelyek szerencsés esetben beépülnek a köztudatba és továbbhagyományozódnak. Ilyen esetekben az imázs és a valóság kölcsönösen gerjesztik egymást. (Kása 2003 és Povedák – Povedák 2003)

A lokális identitás lehetséges mérőeszköze a helyi társadalom szociometriai hálózata (ki kivel van kapcsolatban, milyen közösségbe jár), a lakosok lokális kötődése (milyen a helyiek közérzete, mit jelent nekik a településhez tartozni), a helyi hagyományok erőssége, a közös múlt ismerete, a felekezeti, néprajzi vagy etnikai közösséghez való tartozás, a település gazdasági ereje, mérete és funkciói, a földrajzi és regionális adottságok ill. a településen belüli és a szomszédos településekkel való együttműködések. További módszer a helyi identitás mérésére az imázs-vizsgálat, melynek fő területei a városnév hallása vagy olvasása által kiváltott képzetek, a helyi öntudat és a migrációs stratégiák vizsgálata valamint, a településsel foglalkozó sajtó és idegenforgalmi kiadványok elemzése.

III. 3. Alternatív globalizáció

A gyenge és helyhez kötött lokalitás önvédelmi törekvései a nemzetállamnál is hatalmasabb, egységes és területen kívüli globális rendszerrel szemben első látásra meglehetősen kilátástalannak tűnnek. A globális méretű lokalizációs folyamat azonban a lokalitások világszintű érdekközössége irányába hat, a kommunikációs technológiák fejlődése pedig lehetővé teszi ezen érdekközösség felismerését és a közös cselekvést. Napjainkra kialakult a helyi érdekeket képviselő civil szervezetek globális együttműködése és világszintű politikai nyomásgyakorlása.

Globális kérdésekkel foglalkozó nemzetközi civil szervezetek működnek, melyek ha szükség van rá, segítséget nyújtanak a helyi kezdeményezéseknek. A civil szervezetek hatékony együttműködése a közelmúltban számos esetben akadályozott meg súlyos környezeti károkozást vagy az emberi jogok megsértését azáltal, hogy hatályos nemzetközi szerződésekre vagy nemzeti törvényekre hivatkozva villámgyorsan leleplezte a jogsértő fél

tevékenységét. A nemzetközi civil szervezetek fokozatosan bővülő szerepet kapnak az ENSZ egyes szervezeteinek (pl. az UNESCO-nak) a működésében.

A jelenkori civil szervezetekre általánosan jellemző a helyi beágyazottság, az alulról való szerveződés. Kevésbé bürokratikusak, nem rendelkeznek nagy központi irodával és kevés a fizetett alkalmazottjuk. Az önkéntességnek, a résztvevők személyes érdekeltségének, az együttműködő szervezetek közötti kitűnő koordinációnak és az elektronikus kapcsolattartásnak köszönhetően a civil szervezetek a bürokratikus állami szerveknél és a multinacionális vállalatoknál jóval gyorsabban képesek reagálni bármilyen kihívásra vagy veszélyhelyzetre. (Szabó 2004:54) A helyi érdekek képviselője mellett a civil szervezetek fontos szerepet játszanak a globális problémák széleskörű tudatosításában és az egyéni felelősségérzet ébrentartásában is.

Az utóbbi időben jelentősen megnövekedett a civil szervezetek száma a globalizáció káros hatásainak leginkább kiszolgáltatott *fejldő* országokban. E szervezetekre jellemző a kis méret, az erős helyi közösségi beágyazottság és az államhatalommal (mely sok esetben a globális gazdasági érdekcsoportok helyi uralmának helytartója) való semleges vagy ellenséges viszony.

A civil társadalom nemzetközi összefogásával az 1990-es évekre kialakult egy alternatív globalizáció víziója. Ebben a szellemben ült össze 1992-ben a svéd Ingvar Carlsson és a guyanai Shridath Rampal elnökletével a 28 közéleti személyiségből álló Globális Kormányzás Bizottsága. A Bizottság által megfogalmazott cselekvési terv (Comission on Global Governance 1995) egy emberközpontú, a jelenleginél demokratikusabb, biztonságosabb és igazságosabb világrend kialakítását célozza. Ennek fő feltételét – a globális intézményrendszer megreformálásával párhuzamosan – a globális civil társadalom mind hatékonyabb szerepvállalásában látja.

Növekvő társadalmi és politikai szerepvállalása mellett a civil szféra egyre több gazdasági funkciót is ellát. Professzionális gazdasági szakemberek vezetésével működő szövetkezetek, nonprofit szervezetek, önszervező vagy önmenedzselő csoportok, és még sokféle szervezet tevékenykedik világszerte a munkanélküliség, az éhínség és a marginális helyzetű csoportok kirekesztése ellen. E *szociális vállalatok* alkotják a gazdaság harmadik, különösen Európában elterjedt szektorát, a szociális gazdaságot. (Bruyn 2005 és Szerepi 2004)

A jelenkori civil társadalom jelmondata: *Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!* A helyi célok megvalósítása mellett számos civil szervezetben hangsúlyos szerepet kap a kontinenseken átnyúló szolidaritás, amely elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a

gazdagabb északi félteke civil társadalma anyagi eszközökkel, szaktudással és szakképzéssel támogatja a szegényebb Délen működő, helyi érdekeket képviselő civil szervezeteket, így járulva hozzá az alternatív globalizációért való küzdelem távoli vidékeken zajló akcióihoz.

* * *

Tanulmányunkban megállapítottuk, hogy a világ civilizációiban különböző kulturális önvédelmi mechanizmusok léptek működésbe a globalizáció dezintegráló hatásával szemben. A kultúra önvédelme általában az ősi vallásnak, Nyugaton pedig a lokalitás és a civil társadalom mélyen gyökerező hagyományának az újraéledésében nyilvánul meg. A globalizált világban természetesen e folyamatok nem maradnak meg kultúrájuk határain belül – példa erre a civil szervezetek globális összefogása vagy a keleti vallások tömeges nyugati elterjedése –, hanem mindenütt egymás hatását erősítik.

Csak az idő válaszolhatja meg utolsó kérdésünket: vajon elég erősek-e a világ kultúráiban működő önvédelmi mechanizmusok ahhoz, hogy a globalizáció alternatív formáját megvalósítva megőrizték a fennmaradáshoz szükséges társadalmi integrációt?

SZAKIRODALOM

- Ágh A.:** *A védekező társadalom.* In: Magyar Tudomány. Vol. 32. No. 1. 1987. pp. 1-14.
- Ágh A.:** *Az önszabályozó társadalom: a civil társadalom Nyugat- és Kelet-Európában.* Budapest: Kossuth, 1989.
- Alger, C. F.:** *Le local et le mondial.* In: Revue Internationale des Sciences Sociales. Vol. 40. No. 117. 1988. pp. 359-378.
- Ankerl G.:** *Nyugat van, Kelet nincs: Értől az Óceánig.* Budapest: Osiris, 2000.
- Appadurai, A.:** *A lokalitás teremtése.* In: Régió. Vol. 12. No. 3. 2001, pp. 3-31.
- Bauman, Z.:** *Globalizáció: a társadalmi következmények.* Budapest: Szukits, 2002.
- Bibó I.:** *Válogatott tanulmányok.* Budapest: Magvető, 1986.
- Bilecz E.:** *A köztes jellegű társadalmi mozgalmakról.* MS. Budapest: MSZMP Társadalomtudományi Intézete, 1987.
- Bocsi V.:** *Nonstop-társadalmak születése?* MS. Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program, 2005.
- Bogár L.:** *Magyarország és a globalizáció.* Budapest: Osiris, 2002.
- Bóhm A.:** *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés.* Budapest: Agroinform, 2002.
- Bourdieu, P.:** *Az identitás és a reprezentáció: a régió fogalmának kritikai elemzéséhez.* In: Szociológiai Figyelő. Vol. 1. No. 1985, pp. 7-22.
- Bruszt L.:** *Érdekszervezetek a politikai rendszerben: korporatizmus elméletek.* In: Medvetánc. Vol. 4. No. 1. 1983-84. pp. 83-112.
- Bruyn, S.:** *A Civil Republic.* Bloomfield: Kumarian Press, 2005.
- Burgess, E. W.:** *The Urban Community.* Chicago: University of Chicago Press, 1926.
- Comission on Global Governance:** *Our Global Neighbourhood.* Oxford: University Press, 1995.
- Cox, K. R. (ed.):** *Spaces of Globalization.* New York: Guildford Press, 1997.
- Cséfalvay Z.:** *Térképek a fejünkben.* Budapest, 1990.
- Dayries, J-J. – Dayries, M.:** *La régionalisation.* Paris: Presses Universitaires de France, 1978.
- Durkheim, É.:** *Az öngyilkosság: szociológiai tanulmány.* Budapest: Osiris, 2003.
- Enyedi Gy.:** *A lokalitás szerepe a modern társadalmakban.* In: Juss. Vol. 4. No. 4. 1991. pp. 29-33.
- Etzioni, A.:** *The Active Society.* New York, 1986.
- Fischer F.:** *A megosztott világ: a Kelet-Nyugat, Észak-Dél kapcsolatok fő vonásai: 1941-1991.* Budapest: IKVA, 1996.
- Fischer, G-N.:** *La psychosociologie de l'espace.* Presses Universitaires de France, 1981.
- Fukuyama, F.:** *A történelem vége és az utolsó ember.* Budapest. Európa, 1994.
- Galimard, M. – Galimard, B.:** *Les sociétés civiles.* Presses Universitaires de France, 1981.
- A. Gergely A.:** *A „civil társadalom” hazai irodalmából.* In: Politikatudományi Szemle. Vol. 2. No. 1. 1993. (a) pp. 171-182.
- A. Gergely A.:** *Urbanizált méhkas avagy a helyi társadalom.* Budapest: MTA PTI – Akadémiai, 1993. (b)
- Giddens, A.:** *Elszabadult világ: hogyan alkítja át életünket a globalizáció?* Budapest: Perfekt, 2000.
- Giddens, A.:** *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.* Stanford: University Press, 1991.

- Goodman, P.:** *Cyclical Swing*. In: Idem: *People or Personnel and Like a Conquered Province*. New York: Vintage, 1968. pp. 149-173.
- Granovetter, M.:** *Economic action and social structure: the problem of embeddedness*. In: *American Journal of Sociology*. No. 91. 1985. pp. 481-510.
- Habermas, J.:** *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Gondolat, 1971.
- Hajnal I.:** *Az újkor története*. Budapest: Akadémiai, 1988.
- Hamilton, F. E. I.:** *A globalizáció és a lokális gazdasági fejlődés*. In: Nemes Nagy J. (ed.): *Helyek, terek, régiók*. Budapest: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, 1999. pp. 87-101.
- Hayek, F. A.:** *Út a szolgasághoz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi, 1991.
- Hegel, G.:** *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Budapest: Akadémiai, 1977.
- Hobsbawm, E.:** *Tömeges hagyománytermelés: Európa 1870-1914*. In: Hofer T. – Niedermüller P. (ed.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1987. pp. 127-198.
- Huntington, S. P.:** *A civilizációk összezapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa, 1999.
- Illés L.:** *Societas civilis – hic et ubi*. In: *Kritika*. No. 3/1987. p. 6.
- Johnstone, H.:** *Society: Mediaeval Contributions to Modern Civilization*. New York: Barnes and Noble, 1949.
- Joó R.:** *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Budapest: Gondolat, 1988.
- Kása A.:** *Helyi arculatformálás: public relations és falusi turizmus*. In: Pusztai Bertalan (ed.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus: A pusztamérgesi eset*. Szeged: JATE Press, 2003. pp. 59-61.
- Keane, J.:** *Média és demokrácia*. Budapest: Helikon, 1999.
- Kis J. – Kőszeg F. – Solt O.:** *Társadalmi szerződés*. In: *Beszélő* 20. 1987.
- Leeds, A.:** *Locality Power in Relation to Supralocal Institutions*. In: Southall A. (ed.): *Urban Anthropology*. New York: Oxford University Press, 1973. pp. 15-41.
- Lefebvre, H.:** *The Production of Space*. Cambridge, Mass. – Oxford, UK: Blackwell, 1991.
- Locke, J.:** *Of Civil Government*. London – New York: Dent – Tallon, 1924.
- McGrew, A.:** *A Global Society*. In: Hall, S. et al. (eds.): *Modernity and its Futures*. Cambridge: Amazon, 1992. pp. 61-116.
- Michnik, A.:** *Wyznania nawróconego dysydenta*. Warszawa: Fundacja Zeszytów Literackich, 2003.
- Mumford, Lewis:** *A város a történelemben*. Budapest: Gondolat, 1985.
- Nagy É.:** *Vonzások és választások. a regionális identitás megjelenésének vizsgálata az észak-alföldi régió felsőfokú intézményeiben tanulók körében*. MS. Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program, 2004.
- Nagy J. E.:** *A civil társadalom történeti paradigmái*. In: Idem: *Szociokalandozások: válogatott szociológiai tanulmányok*. Szombathely: Savaria University Press, 2003. pp. 79-93.
- Nagy J. E.:** *Bevezetés Polányi Mihály társadalomelméletébe*. In: Várnai Györgyi (ed.): *Logosz: tanulmánykötet*. Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, 1990. pp. 95-111.
- Pálhegyi, F.:** *Körkép – korkép – kórkép*. Budapest: Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 2004.
- Pataki F.:** *Identitás, személyiség, társadalom: az identitáselmélet vitatott kérdései*. Budapest: Akadémiai, 1987.
- Perlman, R. – Gurin, A.:** *Közösségszervezés és társadalmi tervezés: szemelvények Robert Perlman – Arnold Gurin Community organization and social planning c. könyvéből*. Lect.: Varga A. T. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

- Péter Zs.:** *Interpretációk a helyi társadalomról.* In: Pusztai Bertalan (ed.): Megalkotott hagyományok és falusi turizmus: A pusztamérgesi eset. Szeged: JATE Press, 2003. pp. 47-52.
- Pianta, M.:** *A globális civil társadalom párhuzamos csúcstalálkozó.* In: Anheier, H. – Glasius, M. – Kaldor, M. (eds.): Globális civil társadalom. I. köt. Budapest: Typotex, 2004. pp. 250-283.
- Polányi K.:** *A nagy átalakulás: korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Budapest. Mészáros G., 1997.
- Polányi K.:** *Szabadság és komplex társadalom.* In: Fasizmus, demokrácia, ipari társadalom: társadalomfilozófiai írások. Budapest: Gondolat, 1986. (a) pp. 270-277.
- Polányi K.:** *Szabadság és technológia.* In: Fasizmus, demokrácia, ipari társadalom: társadalomfilozófiai írások. Budapest: Gondolat, 1986. (b) pp. 259-269.
- Polányi M.:** *Personal Knowledge.* Chicago: The University of Chicago Press, 1962.
- Povedák K. – Povedák I.:** *A Pusztamérges-kép változása a sajtóban.* In: Pusztai Bertalan (ed.): Megalkotott hagyományok és falusi turizmus: A pusztamérgesi eset. Szeged: JATE Press, 2003. pp. 53-57.
- Pusztai B.:** *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus.* In: Idem: (ed.): Megalkotott hagyományok és falusi turizmus: A pusztamérgesi eset. Szeged: JATE Press, 2003. pp. 9-21.
- Rétfalvi Gy.:** *Az elkerített város: Az ellenállás és rejtőzködés stratégiái William Gibson cyberpunk románcsaiban.* In: Szabadpart online folyóirat. No. 10. 2004.
<http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/szam10/retfalvi10.html> Letöltve: 2005. január 13.
- Stempowski, J.:** *A Dnyeszter völgyében.* In: Esszék Kasszandrának. Budapest: Orpheusz, 1999. pp. 51-64.
- Szabó G.:** *A decentralizált világrend eszméje és a globális irányítás realitásai.* In: Politikatudományi Szemle. Vol. 13. No. 3. 2004. pp. 41-57.
- Szabó M.:** „*Societas civilis*” és „*bürgerliche Gesellschaft*”. In: Magyar Filozófiai Szemle. Vol. 24. No. 4. 1980. pp. 447-472.
- Szakál Gy.:** *Tájak, települések képe az emberek tudatában.* In: COMITATUS – Önkormányzati Szemle. Vol. 3. No. 5. 1993. pp. 39-43.
- Szerepi A.:** *A civil vagy szociális gazdaság a nemzetközi kutatások tükrében.* MS. Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program, 2005.
- Szűcs J.:** *Vázlat Európa három történeti régiójáról: helyünk Európában: nézetek és koncepciók a XX. századi Magyarországon.* Budapest: Magvető, 1986.
- Tocqueville, A. de:** *A demokrácia Amerikában: Válogatás.* Budapest: Gondolat, 1983.
- Varga Csaba:** *A lokalitás esélyei.* 2000. www.inco.hu/inco3/kozpont/cikk1.htm Letöltve: 2005. február 4.
- Vercseg I.:** *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak.* Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete, 2004.
- Weber, M.:** *Állam – Politika – Tudomány. Tanulmányok.* Budapest: Közgazdasági és Jogi, 1970.